

Мазко О. П. Культура педагогічної взаємодії як особистісний та соціальний феномен у професійній підготовці майбутнього вчителя іноземних мов / О. П. Мазко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – 2012. – Дод. 1 до Вип. 27. – Том VIII (41). – С. 77-85. (ВАК)

УДК 378:811.111+316.733

О. П. Мазко

КУЛЬТУРА ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЯК ОСОБИСТІСНИЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті розглядається проблема формування культури педагогічної взаємодії майбутнього вчителя іноземних мов. Визначається сутність культури педагогічної взаємодії та її основні компоненти. Автором виділяються та аналізуються соціальні та особистісні характеристики культури педагогічної взаємодії.

Ключові слова: культура, педагогічна взаємодія, культура педагогічної взаємодії, принцип культуровідповідності, соціальний феномен, особистісний феномен.

Стрижнем професійної підготовки спеціаліста ХХІ століття є виховання полікультурної, соціально мобільної, толерантної, демократичної особистості, яка має здатність до самоосвіти і саморозвитку, вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати інтелектуальний, культурний, соціальний та науково-технологічний потенціал для творчого вирішення проблем та бути відкритим у спілкуванні. Сфера професійної підготовки майбутнього вчителя іноземних мов передбачає також наявність у молодого спеціаліста певної системи потреб, інтересів, поглядів, переконань, розумових, моральних та інших загальнолюдських якостей і норм життєдіяльності, які визначають його поведінку, надають їй певної цілеспрямованості, стійкості та організованості за умов включення особистості педагога у суспільні відносини як суб'єкта діяльності при збереженні його індивідуальної своєрідності. Сформованість у педагога таких якостей і норм визначає його як особистість з високим рівнем

загальної культури з точки зору людської моралі. У вужчому розумінні, з позицій професійної підготовки, вони сприяють усвідомленню особистісної відповідальності за власний професійний розвиток, здатності бути відкритим світові та діалогові з іншими культурами і, як наслідок, формуванню культури педагогічної взаємодії.

Специфіка культури педагогічної взаємодії полягає у тому, що вона є одночасно особистісним та соціальним феноменом у професійній підготовці майбутнього вчителя іноземних мов, про що свідчать наукові доробки О. Г. Асмолова, Є. В. Бондаревської, Л. С. Виготського, О. М. Леонтьєва, Г. П. Щедровицького, Є. К. Бистрицького, Е. В. Ільєнкова, В. С. Стьопіна, Р. Мертон (R. K. Merton), Т. Парсонса (T. Parsons) та ін. Іншими словами, особистість сучасного викладача формується у культурі суспільства. Щоб прослідкувати таку особливість культури педагогічної взаємодії, необхідно проаналізувати власне поняття «культура».

Інтегративне поняття культури в цілому є складним. Воно застосовується для оцінки якостей людини і будь-якої її діяльності. Слово „культура” (від лат. cultura) спочатку мало значення „обробка” – спершу ґрунту, потім у широкому розумінні вплив на природу, вплив на людину. Майже ніхто з численних дослідників культури не заперечує її протилежності природі. В. О. Кутирєв вважає, що вона виникає як надприродний механізм трансформації тваринного буття людини в соціальний стан [1, с. 258]. Традиційна філософська думка, як правило, розділяє культуру на матеріальну та духовну, кожна з яких є складним системним утворенням. Проте, цікавим є погляд М. С. Колесо́ва, який зазначає, що матеріальна культура є „предметною формою” духовної культури, а духовна культура має соціальну значущість лише у вигляді матеріальної культури [2], тобто матеріальна і духовна культури існують не як окремі сфери, а як єдині галузі людської діяльності [3, с. 27]. Як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених усіма видами перетворюючої діяльності людини і суспільства, культура формує людину як культурно-історичну істоту, що засвоює мову, прилучається до

традицій і цінностей певного суспільства, оволодіває властивими для нього і його культури прийомами і навичками діяльності, тобто стає продуктом загальнолюдської культури, її представником і носієм.

Е. Сепір [4] виділив три основні характеристики поняття «культура». Перша постає у вигляді будь-яких соціально успадковуваних рис людського матеріального або духовного життя, пов'язаних із соціальним середовищем, яке характеризується складною системою традиційних установок, звичок та звичаїв. У даному технічному сенсі, Е. Сепір пропонував замінити поняття «культура» поняттям «цивілізація». Друга характеристика - це набір санкціонованих суспільством і традиціями видових реакцій, які базуються на невеликій за обсягом кількості знань та досвіду. І нарешті, третя передбачає загальні установки, погляди на життя та специфічні прояви цивілізації. У даному розумінні поняття «культура» має на увазі не стільки те, що створює і у що вірить той чи інший народ, скільки те, яким чином створене ним і те, у що він вірить, функціонує у його житті і яке має для нього значення. Таким чином, культура може коротко визначатися як цивілізація у тій мірі, в якій вона уособлює у собі національний дух.

Узагальнивши основні характеристики поняття «культура», вчені пропонують ряд визначень. Кожне з визначень фіксує реальні й значущі риси та особливості культури, але жодне з них не є вичерпним для нашого дослідження. Розглянемо найсуттєвіші, на нашу думку, формулювання. Так, у культурології під терміном «культура» розглядається специфічна, генетично не спадкова сукупність засобів, способів, форм та орієнтирів взаємодії людей із зовнішнім середовищем, які вони виробляють під час спільного проживання для підтримки певних структур діяльності та спілкування [5, с. 41]. Російський вчений А. А. Радугін визначає культуру як «систему цінностей, переконань, прикладів та норм поведінки, характерної для певної групи людей, а також колективне програмування людського розуму, яке відрізняє членів цієї групи від іншої» [6, с. 52]. У педагогічному словнику С. У. Гончаренка культура трактується як сукупність практичних,

матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини й утілюються в результатах продуктивної діяльності [7]. Велика психологічна енциклопедія визначає культуру як «продукт мисленнєвої, духовної або художньої діяльності, в якому відображається творча сила людини». У даному розумінні культура розглядається як сукупність матеріальних і духовних основ, які визначають конкретний період її розвитку; як ступінь розвитку в деяких галузях знань (культура мислення, праці, мовлення, поведінки тощо) і як рівень соціального й ментального розвитку, властивих людині [8, с. 197]. У психологічному словнику П. С. Гуревича дане поняття визначається як досягнутий людством рівень розвитку й фонд кращих результатів цього розвитку, предметний у формах мистецтва, науки, техніки, що стає умовою подальшого розвитку поколінь, суспільств і окремих особистостей [9]. В. І. Войтко зазначає, що культура – це «предметно-ціннісна форма освоювально-перетворювальної діяльності, в якій відображається історично визначений рівень розвитку суспільства й людини, породжується й утверджується людський сенс буття...” [10, с. 84]. Спільним для цих визначень є історичне надбання людства в галузі освіти, науки, техніки, мистецтва, що відображає загальний розвиток людського суспільства і є важливою умовою його подальшого розвитку, тобто культура стосується кожної окремої особистості, яка у сукупності із собі подібними утворює суспільство. Артур С. Ребер у словнику психології визначає культуру як систему інформації, у якій закодовано спосіб, за допомогою якого певна спільнота людей (група, суспільство або нація) взаємодіють зі своїм соціальним та фізичним оточенням. У даному випадку термін «культура» автором використовується для того, щоб позначити набір правил, моральних норм і способів взаємодії людей у межах певної групи [11], а саме у межах педагогічної взаємодії на заняттях іноземної мови. Відомий французький культуролог та соціолог А. А. Моль вказує, що культура – це інтелектуальний аспект штучного середовища, яке людина створює протягом

свого «соціального» життя. На його думку, зміст культури – це відбиток соціальної дійсності, а розвиток виробництва вимагає переосмислення пов'язаних із ним тенденцій із точки зору всебічного гармонійного розвитку особистості [12]. Отже, культура є феноменом одночасно соціальним й особистісним. На підтвердження цього В. О. Кутирєв зазначає, що культура виникає власне тоді, коли афективно-нормативне регулювання життєдіяльності колективу змінюється на нормативно-раціональне регулювання відносин окремою людиною. Поведінку починає визначати внутрішній світ особистості – релігія, мораль, розуміння добра і зла. [13, с. 22]. Н. Й. Черниш вважає, що культура – це система колективно поділених цінностей, переконань, зразків і норм поведінки, притаманних певній соціальній групі, спільноті і людству взагалі [14, с. 315]. О. О. Якуба визначає культуру як метод ціннісного опанування дійсністю. Це вміння і навички використання знань, норм і т. д., тобто це якісна характеристика суспільства. [15]. За В. Г. Городяненком культура - це структурний елемент соціальних відносин, сукупність наукового знання, практичних навичок, побутової й теоретичної свідомості, високої духовності, необхідних для розвитку суспільства і людини, формування особистості [16]. Л. Л. Бутенко під культурою розуміє «рівень освіти та виховання людини, а також рівень оволодіння нею відповідними вміннями та навичками, тобто високий рівень професіоналізму» [17].

Для нашого дослідження важливим є трактування, яке включає розуміння культури не лише як суспільної форми буття, форми соціальної життєдіяльності, а і як світогляду, способу мислення, сукупності поглядів чи норм діяльності, які формуються у соціальному середовищі у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя іноземних мов. Відповідно, за допомогою контент-аналізу нами було проаналізовано визначення 30 авторів філософського, лінгвістичного, психологічного, педагогічного та соціологічного наукових напрямків у вітчизняній та зарубіжній літературі. Аналіз дозволив виділити 7 стійких ознак поняття «культура» (див. Табл. 1).

Таблиця 1

Основні компоненти поняття «культура»

№ п/п	Категорійні ознаки поняття «культура»	Кількість авторів	
		абсолютне значення	у %
1.	Якості особистості	7	23
2.	Досвід особистості	4	13
3.	Цінності та переконання	14	47
4.	Сума наукових знань і практичних навичок	22	73
5.	Зразки і норми поведінки	14	47
6.	Способи взаємодії із соціальним оточенням (способи життєдіяльності)	15	50
7.	Рівень соціального і ментального розвитку особистості	18	60

Отже, аналіз теоретичних досліджень В. М. Гриньової, Б. О. Парахонського, В. В. Ягупова, Д. Кліфорда, Д. Хофштеде та ін. та результати контент-аналізу дають нам підставу розглядати *культуру* як педагогічне поняття і визначити її як сукупність специфічних особистісних якостей індивіда, цінностей та переконань, наукових знань і практичних навичок, зразків та норм поведінки, які виражаються у різних видах взаємодії особистості з оточенням та сприяють її соціальному та ментальному розвитку. Головними компонентами культури майбутнього педагога виступають: **якості** індивіда (23%), **досвід** особистості (4%), **цінності та переконання** (47%), **сума наукових знань і практичних навичок** (73%), **зразки і норми поведінки** (47%), **способи взаємодії** із соціальним оточенням (50%), **рівень соціального і ментального розвитку** особистості (60%).

Для визначення культури педагогічної взаємодії необхідно сформулювати поняття педагогічної взаємодії. На основі досліджень О. В. Гончар, К. В. Колесової, О. І. Кіліченко, Г. П. Сав'юк, А. О. Вербицького, Л. В. Жовтан, Д. О. Белухіна, С. С. Кашлева ми визначаємо *педагогічну взаємодію* як високоорганізований процес взаємної активності і взаємозумовленості дій педагога і студентів, результатом якого є взаємні

зміни суб'єктів цього процесу, які проявляються у перетворенні властивостей і якостей особистості учня та удосконалення особистості педагога через самоосвіту і самовиховання. Як цілісна система, педагогічна взаємодія у найзагальнішому вигляді виражає єдність людини та її природного, культурного і соціального світу, тобто вона виступає початком соціального життя людей, забезпечуючи позитивні зміни в людині. Отже, виходячи із трактування педагогічної взаємодії та сутнісних характеристик поняття «культура», отриманих у результаті контент-аналізу, ми визначаємо *культуру педагогічної взаємодії* як інтегровану сукупність цінностей та переконань, наукових знань і практичних навичок, зразків та норм поведінки у процесі взаємодії, які сприяють взаємним змінам суб'єктів даного процесу, їх соціальному та ментальному розвитку, а також забезпечують дотримання норм моралі, педагогічної етики та культури спілкування при здійсненні суб'єктами взаємодії обміну наявними знаннями і створенні нового знання. Як частина загальнолюдської культури, культура педагогічної взаємодії також є особистісним та соціальним феноменом у підготовці майбутнього вчителя іноземних мов.

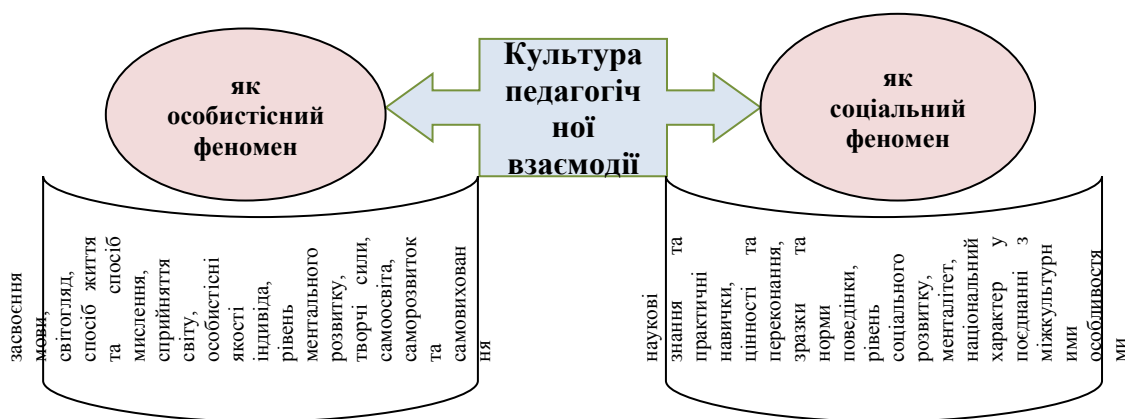
Особистісно-соціальні характеристики культури педагогічної взаємодії чітко виявляються при культурологічному підході до сучасного освітнього процесу. У світлі даного підходу процес освіти (педагогічна взаємодія) розглядається крізь призму культури, тобто освіта є культурним процесом, який здійснюється у культуровідповідному освітньому середовищі. Середовище такого типу дозволяє учасникам взаємодії вільно виявляти свою індивідуальність, а також здатність до культурного розвитку, саморозвитку й самовизначення у світі культурних цінностей. Детальніше уявлення про культурну обумовленість особистості виражається у принципі культуровідповідності, який передбачає відповідність розвитку і саморозвитку майбутнього вчителя іноземних мов вимогам середовища і часу. Базові положення даного принципу полягають у факті, що способи встановлення стосунків із світом виробляються у культурно-історичних

рамках (Л. С. Виготський, В. С. Біблер, А. Н. Леонтьєв, Ю. М. Лотман, Е. Сепір та ін.). Принцип культуровідповідності передбачає тісний зв'язок навчання з культурними надбаннями власного народу і усього людства, зокрема із знаннями про загальнолюдські культурні багатства, забезпечує духовну єдність і спадкоємність поколінь. Метою, яка визначає зміст принципу, є навчання та виховання активного, гуманного громадянина, який у своїй життєтворчості керується національно-культурними і загальнолюдськими цінностями, тобто формування особистості, яка має стати повноцінним учасником соціуму.

Дослідження феномену культури наголошує не лише на його особистісних та соціальних аспектах, а також на здатності людини збагачувати культуру через комунікацію, спілкування, різноманітні форми взаємодії та контакти. Якщо розглядати педагогічну взаємодію як одну із форм культурних людських контактів, то формування культури такої діяльності набуває визначального значення у нашому дослідженні. Згідно з ідеями культуровідповідності майбутній вчитель іноземних мов є суб'єктом освіти, представником і носієм культури педагогічної взаємодії як особистісного феномену. Даний феномен полягає у засвоєнні індивідом мови, способі життя, персональному світогляді, сприйнятті оточуючого світу, які сприяють підвищенню рівня ментального розвитку особистості, формуванню значущих особистісних та професійних якостей, а також створюють належне підґрунтя для процесів самоосвіти, саморозвитку та самовиховання. Як соціальний феномен культура педагогічної взаємодії виявляється у тому, що вона є продуктом спільної діяльності людей, системою узгоджених способів їх колективного співіснування, впорядкованих норм та правил, які слугують задоволенню їх індивідуальних і групових потреб. Крім того, соціальний аспект культури педагогічної взаємодії включає в себе наукові знання та практичні навички їх використання, цінності та переконання, зразки та норми поведінки,

міжкультурні надбання із збереженням національного менталітету, які сприяють входженню особистості у суспільне життя (див. Рис. 1).

Рис. 1. Особистісні та соціальні характеристики культури педагогічної взаємодії майбутнього вчителя іноземних мов

Отже, одним із пріоритетів професійної підготовки майбутнього вчителя іноземних мов є формування культури педагогічної взаємодії, яка одночасно виступає особистісним та соціальним феноменом. Культура педагогічної взаємодії є надійною основою гуманістичного розвитку особистості, її цінностей, мотивів, міжкультурної свідомості задля входження особистості у соціум і її ефективного функціонування у ньому.

У подальшому дослідженні ми зосередимо увагу на розробці моделі формування культури педагогічної взаємодії майбутнього вчителя іноземних мов з урахуванням особистісних та соціальних характеристик культури педагогічної взаємодії.

Література

1. Козлова О. Г. Інноваційна культура: історія та сучасність. - Педагогічні науки, 2008. - С. 258.
2. Колесов М. С. Человек и культура: Философские размышления. – К.: Издательство общества Знание Украины, 1991. – 48 с.
3. Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть. Досвід соціально-філософського аналізу. – К.: ТОВ Атлант ЮЕМСі, 2006. – 502 с., С. 27.
4. Сэпир, Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии: Пер. с англ./ Э. Сэпир/ Общ. ред. и вступл. ст. А. Е. Кибрика. – 2-е изд. - М.: Издательская группа «Прогресс», 2001. – 656 с.
5. Першукова О. О. Розвиток соціокультурного компонента змісту навчання іноземної мови в європейській шкільній освіті: дис. канд. пед. наук: 13.00.01/ Першукова Оксана Олексіївна. – К., 2002. – 220с., С. 41.

6. Культурология/ [составитель и ответственный редактор Радугин А. А.] – М.: «Центр», 1996. – 400с., С.52.
7. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
8. Большая психологическая энциклопедия. – М. : Эксмо, 2007. – 544 с., С. 197.
9. Психологический словарь / [под общей науч. ред. П. С. Гуревича]. – М.: ОЛМА Медиа Групп, ОЛМА ПРЕСС Образование, 2007. – 800 с.
10. Психологічний словник / [за ред. чл.-кор. АПН СРСР В. І. Войтка]. – К. : Вища школа, 1982. – 216 с., С.84.
11. Большой толковый психологический словарь. The Penguin Dictionary of Psychology: [основные термины и понятия по психологии и психиатрии: в 2 т.: пер. с англ.] / Артур Ребер. - М. : Вече : АСТ, 2001. - 592 с.
12. Моль Абраам. Социодинамика культуры: Пер. с фр. / Предисл. Б. В. Бирюкова. Изд. 3-е. — М.: Издательство ЛКИ, 2008. — 416 с.
13. Кутырев В. А. Культура и технология: борьба миров. – М.: Прогресс – Традиция, 2001. – 240 с., С. 22.
14. Черниш Н. Й. Соціологія: підручник за рейтингово-модульною системою навчання. – 5-е вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2009. – 468 с., С. 315.
15. Якуба Е. А. Социология. Учебное пособие для студентов, Харьков: Издательство "Константа", 1996. – 161 с.
16. Городяненко В. Г. Соціологія: підручник / В. Г. Городяненко. — 3-тє вид., доп. — К.: ВЦ «Академія», 2008. — 544 с.
17. Бутенко Л. Л. Воспитание общей культуры старшеклассников средствами искусства: Дис. канд. пед. наук: 13.00.01. – Луганськ, 1994. – 194 с.

Е. П. Мазко. Культура педагогического взаимодействия как социальный и личностный феномен в профессиональной подготовке будущего учителя иностранных языков. В статье рассматривается проблема формирования культуры педагогического взаимодействия будущего учителя иностранных языков. Определяется сущность культуры педагогического взаимодействия и её основные компоненты. Автором выделяются и анализируются личностные и социальные характеристики культуры педагогического взаимодействия.

Ключевые слова: культура, педагогическое взаимодействие, культура педагогического взаимодействия, принцип культуросообразности, социальный феномен, личностный феномен.

O. Mazko. Prospective Foreign Language Teachers' Pedagogical Interaction Culture as Social and Personal Phenomena in Teacher Education. The article deals with the problem of a prospective foreign language teachers' pedagogical interaction culture formation. The essence of pedagogical interaction culture and its basic components are considered. The main social and personal characteristics of pedagogical interaction culture are distinguished and analyzed.

Key words: *culture, pedagogical interaction, pedagogical interaction culture, the principle of cultural conformity, social phenomenon, personal phenomenon.*